

A régészeti táborozás kockázatairól

A történelem-szakkörök repertoárjában sokféle „diáfoglalkozás” szerepel — a régészeti ásatások szinte soha. Az ásatásvezetés olyan „műfaj”, amelybe nem egy hivatásos régésznek is beletört már a — csákánya. Mindennapos a rizikó. A „laikus földmunkás”, aki csak a tárgyakra figyel, bármelyik pillanatban „eláshatja” a folyamatot.

Mégis mi készítenet egy szakkörvezető tanárt arra, hogy évről évre váljalja a kettős kockázatot: nemcsak a régészetit, de a pedagógiaiit is?

Szerkesztőségünk „katedraközelen” sem tekintette magát faggatózásra illetékesnek. Ehelyett Palkó Attilát volt diákjaival, egykori régészinasaival, -segédjeivel szembesítettük. E találkozásból született az alábbi beszámoló. Egy szakkörvezető „felbolygatott-feltárt” emlékezete. Kockázata persze az emlékezésnek is van. Az emlékezés sodrában „eláshatjuk” a lényegét. Előfordul, hogy itt is csak tárgyakra figyelünk (az élményre), és betemetjük a folyamatot (a tanulságokat). Pedig több mint egy évtizednyi szakkörvezetés, négy év régészeti táborozás (1968—1971) tapasztalataiból van mit általánosítani. Ez is egyfajta archeológia — a pedagógiai tudás archeológiája.

KORUNK

Volt tanítványom — régésznek készült, most történelemtanár falun — azt kérdezte: mit tennék én az ő helyében. Mit tehet történelemtanárként az, aki régésznek készült, és nem akar régészeti szenvedélyének hátat fordítani? Kemény kérdés, dilemmatikus kérdés. De másképpen is feltehető. Mit tehet régészként az, aki ugyan tanári hivatásához kötötte magát, de tanárként is régészeti szenvedélyét, az ásatások közösségi élményét szeretné a következő nemzedékekbe átmenteni?

En csak a *magam nevében* gondolhatom el, mit is tehettem — *történelemtanárként*. Nem vagyok hivatásos régész, de ebben a népszerű szakmában nevelkedtem. A tanári hivatáson kívül ez állt mindig legközelebb hozzám. Össze lehet-e kötni a pedagógiát a régészettel? Meggyőződésem volt, hogy igen. Erről azonban előbb másokat is meg kellett győzni.

Honnan meritettem hozzá az erőt? Az ember ilyenkor neveket mond, egykori tanárai nevét sorolja, s a felsorolás maga is folyamat. Engem László Gyula régészprofesszor vezetett be e kettős szakma rejtelmibe. És rajta kívül olyan kiváló hazai régészekről tanultam el az ásatások műhelytitkait, mint Constantin Daicovicu akadémikus, Ioan Nestor vagy Kurt Horedt professzorok. Innen azonban még hosszú út vezet az ásatásig. S még hosszabb a régészeti táborozásig.

Mi adja meg a döntő lökést egy ilyen vállalkozáshoz? Hol ez, hol az. Van, amikor a sikerélmény, van, amikor a kudarc. Van, amikor a kettő együtt. Az első kudarc lehetőségét egyik természetrajzos kollégám nyújtotta át nekem 1959 tavaszán: „Nem ártana utánanézni, honnan került a patakmederbe ez az eszköz.” Szépen kidolgozott őskori kőbaltát tartottam a kezemben. Ez lenne a régvárt szerencsés véletlen? Alig vártam, hogy átfésüljük a terepet. Ahol a balta előkerült, ott lakhattak egykori készítői is. Vasárnap villámkirándulás a várostól kb. 6 km-re fekvő Bácsi-torokba. Ama bizonyos patakmeder azonban olyan, akár a többi. Semmi jel, semmi nyom. Már-már úgy látszott, örökre megoldatlan marad a kőbaltarejtély. Ekkor a patak medrében újra felfelé haladva, feltűnt nekem egy omladékos pont. Közelebb mentünk. A függőleges falban — egy elhagyott kőbánya helyén — röntgenképhez hasonlóan rajzolódtak ki az ősi kunyhó körvonalai. Kikandikáló edénytöredékek, kiálló kövek, szétszórt állatsont-maradványok... Nagy volt a kísértés! A fiúk bicskával „felfegyverkezve” azonnyomban nekironítottak volna a falnak. Alig tudtam fékezni őket, hát még magamat!

Ez az a pillanat, mikor az emberben „keresztbe áll” a régész a pedagógussal. A pedagógus tudja, hogy kivihetetlen vállalkozás előtt áll. Kincsünket közel há-

rom méter vastag, mészdattal cementezett, igen kemény földréteg fedte. Az ásás felnőtteknek is nehéz munka, mihez is kezdhették 15-18 éves diákokkal. És ez még mindig a legkisebb gond. De mit mondok majd diákjaimnak, ha nem sikerül megszerezniem az ásáshoz szükséges hivatalos engedélyt, felszerelést és nem utolsósorban anyagi alapot? És hogyan mozgósítsam most tanítási év közben a két-háromhetes folyamatos munkához szükséges diákmunkaerőt? A pedagógus tehát kimondja az okos szót: „majd más alkalommal.“ Lehúti a kedélyeket, és „elnémitja“ magában a régészt. Lemond és várakozik. Érieli magában a kudarcot.

Az első sikerélményt — ezek után talán nem meglepő — egy kudarcból csiholtuk ki magunknak. Két év múlva a Bácsi-torokban járva meglepő látvány fogadott. Megelőztek bennünket. 1960-ban dr. Ferenczi István és dr. Nicolae Vlassa régészek vezetésével történelem szakos egyetemi hallgatók végezték ugyanitt kötelező szakmai gyakorlatukat. A régész most egyezkedni kezd a pedagógussal. Mi lenne, ha a mi történelmi szakkörünk is itt gyakorlatorozna valamelyik vasárnap, az érdeklődők legalább megismerkednének az ásás technikájával. 1962. október 22-én kellő felszereléssel ellátva jelentünk meg a helyszínen. Minden egyes cserép, csont óriási felfedezésnek számított. Bár a kunyhót 1960-ban feltárták, mégis látszott, hogy a keleti sarkában feltűnően sötét-feketés, porhanyós volt a réteg, s erről a helyről egyre több edénytöredék és állati csont került elő. Lehet, hogy valahol itt emberi csontváz is rejtőzik. El kell érnünk a bolygatlan réteget. A csontvázra bukkanás lehetősége fölviányozott. Nem tudtam megállni, hogy el ne kottyantsak belőle valamit. A kutatószenvedély most már elemi erővel tombolt. Tenyerünket feltörte az ásó nyele, de ki törődött ezzel. Minden ásonyom után türelmetlenül lestük az egyre jobban mélyülő gödröt, hátha most! Már késő délutánra járt az idő, amikor valamelyik jóhumorú diákom elkialította magát: „Né, milyen nagy csont, tanár elvtárs!“ Az örömnél csak a kíváncsiság volt nagyobb. Mindenki odatódult. Pillanatok alatt szerették volna azt a bizonyos csontot felszínre hozni. Nagy erőfeszítésbe került, amíg meggyőztem őket, hogy a sietség mindent elront. A legnagyobb óvatossággal igyekeztünk a mintegy két és fél méter mélységben előkerült csontról a földet lefejtetni. Fokról fokra bontakozott ki előttünk a combcsont a behajlított alsó lábszárcsontokkal. Most már világos volt, hogy emberi csontvázra bukkantunk. Besötétedett. A feltárást félbe kellett hagynunk. Mi lesz a magára hagyott csontvázal? Borzasztó rágonolni is, mi lenne, ha avatatlan kezek, reggel, mire mi odaérünk, széthordanák! Négy tanulól önként vállalta, hogy a hűvös októberi éjszakán, lobogó rőzseláng mellett lábon állva őrzi a csontvázat. Az egyik szülő vacsorát vitt az „őrszemnek“, s mi többiek is éber izgalommal vártuk a reggelt. Másnap az iskolában és a bentlakásban is a csontváz volt a „sztár“. Még az internátus kapusa, a néhai Tökés Bácsi is beleszólt a vitába. Elhitte, hogy a csontváz nagyon régi lehet, s csupán a korát, a hateret évet kifogásolta. Szerinte a csontváz nem lehet annyira régi, mert akkor még az özőnviwet is megelőzte volna.

Ezalatt Nicolae Vlással, a Régészeti Múzeum munkatársával sikerült felszínre hoznunk a csontvázat.

Jólesett látni, hogy diákjaim (Szabó Álmos, Kovács Júlia, János Mihály, Sinkó Magda) milyen ügyesnek bizonyultak a csontváz körüli matatóban. Első nagy erkölcsi elégtétel: órák után világoság búcsújárás kezdődött a Bácsi-torokba. Az első olyan sikerélmény, mely kibékítette bennem a pedagógust a régésszel.

Ez a sikerélmény készítetett arra, hogy most már komolyan fontolóra vegyem a sátorozással egybekötött régészeti ásás megszervezését. A tájat is mintha egyenesen táborozási helynek szánták volna. Mégis, hat évnek kellett még eltelnie, amíg 1968. június 27-én a helyszínen megjelenhettünk.

— Miért? — mindig ezt kérdezték tábortüznél, beszélgetések közben a tanítványaim.

Idő kell persze ahhoz is, amíg az ember magában elrendezi a dolgokat. Külön régési és külön pedagógus-lelkiismeretével. Mert még mindig fülemben csengett a László Gyula-i intelem: „Az ásás célja nem a szép tárgyak napfényre hozatala, hanem a földfedte történelem feltárása. Az ásások során szinte fontosabb a tárgyak rétegeinek, kapcsolatainak, a tárgyak fekvésének megfigyelése, mint magának a tárgynak a kiemelése. A műkedvelő azonban csak a tárgyat látja, csak azt keresi. Ezért nem áshat más, csak felkészült szakember!“ Vajon sikerül olyan gárdát kialakítanom, amely meg tud felelni ennek a szigorú követelménynek? Jó előre tudtam, emberfeletti dolog lesz mindig és mindenütt ott lenni. Vállalhatok-e egymagam ekkora tudományos felelősséget? Ha nekifogunk, nem lesz más választásunk, mint kilépni a műkedvelésből. Mint folyamatot kell majd megértenünk a történelmet. Ki kell törnünk a tárgyak bűvöletéből.

Magától a táborozástól nem féltem. A sátrak és más felszerelések megszerzése nem okozott gondot, hiszen iskolánkban a táborozásnak már voltak hagyományai. Sokan emlékeznek még ma is a Nagy Károly vezette pionírtáborokra, 1960-ban Koródi Regina és Katona Ilona tanárnőkkel közösen magam is szerveztem hasonlót. A táborozás régészeti függősége aggasztott. Mit adhat a régészet a táborozásnak? Nevelési szempontból tudok-e majd elég újat és vonzót nyújtani? Mi lesz, hogyha az ásatások valamilyen okból nem hozzák meg a várt eredményeket? Elvárható-e holmi cseréptöredékektől, hogy heteken át ébren tartsák különböző nemű és korú gyerekek munkakedvét és érdeklődését? Milyen tábor-szerzési fogásokkal lehetne felkészülni az esetleges régészeti kudarcra? Mivel maradjon az, aki nem az ásatásért, hanem a sátoros romantikáért fog majd a táborozásba benevezni?

A kockázatok felméréséhez azonban egyetlen nap is elég volna. A gyakorlati előkészítés az, ami igazán időigényes. Mennyi vesződség és utánajárás meggyőzni másokat ügyünk igazáról! Annyit beszélünk közösségi és hazafias nevelésről, de milyen nehéz elfogadható érvekkel megindokolni, hogy itt éppen erről van szó. Aztán szükségem volt olyan, minden áldozatra kész munkatársakra, mint Sándor Károly kollégám. És nem utolsósorban kell a háország: nagyvonalú iskolaigazgató és megértő szülőbizottság. Szülők vállalták magukra a tábori felszerelés ki- és hazaszállítását, ők gondoskodtak a napi kenyér-, zöldség- és gyümölcsellátásról. Volt szülő, aki maga is beállt „régészkedni”. A legfontosabb mégis az anyagi alapok előteremtése volt. (A költségek felét rendezvények bevételeiből állta a szülőbizottság, a többit a résztvevők adták össze. Csak az utolsó évben, 1971-ben lettünk akkora „urak”, hogy fizetési listát írhattunk alá: az elvégzett földmunkák fejében jelentős összeget kaptunk a múzeumtól.)

Csak ha mindez már megvan, akkor lehet nekifogni a tábor-szervezésnek; a szakmailag fölkészített jelentkezők közül kiválasztani azokat, akikre minden körülmények között számítani lehet; összeállítani a minél vonzóbb heti és napi programot; rendbetenni, kiegészíteni, becsomagolni a felszerelést. Aztán próbatáborozás vasárnaponként, és végül az indulás.

Mit jelentett a tábori élet számunkra? Furcsa módon csal az emlékezet. Emlékezetünk felszínén elsősorban az ünnepi mozzanatok zibonganak. A diákcsinylek, a tábor neves vendége, a sátorverések és sátorbontások tréfás emelkedettségére. Hangyabolyra vert leánysátorok, dalos-gitáros táborítűzek, „fogpasztás” hancúrozások. És az ünnepek ünnepe: Pendzsi vagy Júlia (két legnevezetesebb csontváz-leletünk) látványos fölbukkanása. Még az unalom is ünnepi kontószbe öltözik. Az esős napok, amikor az ember a sátorlap alá kucorodva nagyokat alszik. A rekkenő hőség és a tábor szigorú óre: Csipisz-kutya. Van tanítványom, aki az idő távlatából úgy érzi, a táborozással a kis dolgok romantikáját veszítette el. „Durva szórú pokróc, kemény matrac, pléttányér — normális körülmények között csupa nemtetszést kiváltó tárgyak. A munkáról nem is beszélve. Ásni, lapátolni, hajladozni a tűző napon, vizet hordani, mosogatni (de nagy mosogatások voltak!) — minden, csak nem szórakozás. Mégis milyen szívesen vállaltuk (és vállalnánk most is!) Mert valahogy értelme volt az egésznek...” (Vargha Gyöngyi, most sportfőiskolás)

Csak mélyebbre „ásva” követhető nyomon, hogyan alakította ez a négy év egy-egy diákom közösségi és történelemtudatát, pályaválasztását, hogyan bontakoztatta ki néhányuk szervezőtehetségét. A táborozók számára többé nem holt tárgy a kiásott köeszköz vagy cserépdarab. Velük nem fordulhat elő, amit egy más iskolából jött tizedikes egyszer velem is megtett: csak úgy szórakozásból össze-össze koccintgatta a kezébe adott őskori cserépdarabkákat — ugyan mi értékük lehet az ilyen ócska cserepeknek! A „cserepek” és az egész ásatás jelentősége persze nem volt már az első perctől fogva mindenki számára nyilvánvaló. „Éreztük, hogy a tábor valami egyedülálló, sok régész-szakember (külföldikek is!), író, művész, tudós, újságíró, rádió- és tévériporter járt nálunk. De mi kisebbek (12 éves voltam akkor!) még nem vehettünk részt az ásatásban.” (Nagy Antal, most tizedikes) Volt, aki csak akkor döbbsent rá munkája jelentőségére, mikor évek múltán a régészeti múzeumban látta viszont a kiásott darabokat. A pedagógiai hatás ilyenkor áttételesen, nagy időbeli eltolódással érvényesül.

Bármennyire is szigorú a régész önmagával szemben, nem mondhat le az azonnali hatásról sem. Folyamatot tudatosít, mégis tárgyakat kerestet. A Nagy Lelet maga a cél és motiváció, ugyanakkor az ásatások belső logikája szerint mindig a táborozás utolsó napjaiban látványosan fölbukkanó eredmény. Ahol tárgyai, eszközei előkerülnek, ott rejtőzik valahol az újkőkori ember. Többnyire a kunyhó legalján, az ásatógödör legmélyén, ahová munkánk legvégén jutunk el.

Az 1968. évi ásatáskor előkerült 2. számú csontváz, amelyet a tanulók tréfásan Pendzsinek neveztek el.

Akárha látogatóba érkeznének hozzá, előbb a „háztáját“ pillantjuk meg, magacsiszolta köeszközzeiről következtetünk a „gazdára“, majd házába, „otthonába“ lépve találkozhatunk vele magával, az újkőkori Pendzsiszel vagy Júliával. (A halottat kuporodott testtartásban temették saját kunyhója aljába.) Egy csontváz csak a kívülállónak pusztá csonthalmaz. Számunkra holtában is megelevenedett, nevet adunk neki, becézzük, különös (de csöppet sem morbid) barátságba keveredünk vele. Pendzsi felbukkanásakor (1968) az egész tábor a körül a pár szerencsés ember körül topog, akinek még jutott hely a szűk ásatógödörben. Nagy becsülete van ilyenkor a spaklinak! Gyakorlott szobafestők módjára simogatjuk a koponyát, miközben a gödör körül lábatlankodók cserében a mi fejünkre verik a földet. Üdvrivalgások közepette hozzuk felszínre a szinte teljesen ép női csontvázat. Pedig akkor még magam sem tudtam, hogy ez az egyetlen hazai, neolitikumból származó emberi lelet, amely ilyen jó állapotban maradt fenn. (Kipreparálva ma is iskolánk régészeti szertárában látható.) Az ásatások során talált 3 női és 1 gyermek-csontváz antropológiai értékét növelte, hogy hazai viszonylatban csak mintegy tucatnyi hasonló korai neolitikumbeli lelettel rendelkezünk.

A Pendzsik sztárolása azonban nem a legszerencsésebb pedagógiai fogás. Minden csoda három napig tart. Mégis, a Pendzsi-központúság azzal az előnnyel jár, hogy már első perctől fogva az emberre irányítja a tanulók figyelmét. A csontváz önmagában néma lelet. Nem sokat árul el arról, kik lehettek, honnan jöttek és milyen szerepet játszottak a mi vidékünkön a bácsi-torokbeli őskori település lakói. Pendzsi humanizált környezetét kellett tehát megszólaltatnunk. Ebben is főleg az agyagedény töredékeket. Készítési módjuk, típusuk, díszítésük beszédes útlevél. Meggyvörös színű égetett cserépdarabkak egy hangyaboly nyílása mellett — ez minden Pendzsinnél többet mond.

Itt olyan kultúrával van dolgunk, mely megtette az első, döntő lépést a természet meghódítása felé. Cserépedényt csak az készít, aki növényi élelmet, tejterméket tárol és főz. Csiszolt kőbaltát csak az használ, aki kunyhót épít magának (a pattintott kőbaltá zezgugos elei beleszorultak, beletörték a fába). Kunyhót pedig csak az épít, aki megtelepedett életmódot folytat; aki a gyűjtögetésről, vadászatról földművelésre, állattenyésztésre tért át. A neolitikus forradalom egy pillanatát értük tetten. Olyan új világ kezdődött itt, amely máig is tart.

Meg tudja-e mozgatni ez a forradalmi folyamat képzeletünket? Ehhez olvasni kellett tudni az „útlevélben“. Ez a földműves-állattenyésztő kultúra nem hazánk területén alakult ki. Képviselői a mai Irak, Irán, Izrael és Kisázsia fennsíkjai-

ról indultak útnak mintegy hétezer évvel ezelőtt, s a Balkánon át nagyjából a Körösökig hatoltak fel dél felől. (Emlékeiket ezért mi *Körös-műveltség* néven tartjuk számon.) Megjelenésükkel forradalmi változást idéztek elő mindenütt. Ők honosították meg a környező, kezdetlegesebb életmódú népek körében a neolitikus kor majdnem minden vívmányát, melynek nyomait mi is mind megtaláltuk a bácsi-toroki őstelepen. Nyilvánvaló volt tehát, hogy Pendzsi és társai a Körös-műveltséghez tartoznak. Nálunk azonban 1968-ig a Körös-műveltségnek csak a hanyatló korszakából fennmaradt emlékeit ismerték. Hiányoztak a virágzó szakaszra vonatkozó települések ásatásai. Ilyeneket eddig csak Észak-Görögországból (Protoszaszklo) és Jugoszláviából (Starčevo) ismertünk. Tehát hiányzott az a legfontosabb láncszem, amely bennünket e közös eredetű kultúrkörrel összekapcsolt volna.

E téren mondhatjuk magunkat a legszerencsésebbeknek. Már 1968-ban olyan leletanyagot ástunk ki, mely új módon világított meg egy sor fontos kérdést. Nicolae Vlassa (az 1970—1971-es ásatásokat szakmailag ő irányította!) megállapítása szerint ez „Erdély és az egész ország területén egyelőre a legrégebb, bizonyítható módon a neolitikus kultúrához tartozó” leletanyag. (*Cea mai veche fază a neoliticului*. Acta Musei Napocensis IX. 1972. 27.) 1971-ben végül a hiányzó legfontosabb összekötő kapcsot is megtaláltuk: azt a bizonyos gömb alakú edényt, fehér alapon zegzugos vörös vonalakkal. A neolitikus forradalom döntő pillanatát értük tetten.

Mennyire lelkesítette ez azokat, akik nem voltak kimondottan régészkedő hajlamúak? Talán ők is megéreztek valamit a leletanyag egyedülálló jelentőségéből. „Akkor lepődtem csak meg igazán, amikor német, olasz, jugoszláv szakemberek látogattak meg bennünket” — mondja Vargha Gyöngyi. A legnagyobb elismerést V. Milojić régészprofesszornak, a közép- és délkelet-európai neolitikus kultúrák világhírű szaktekintélyének látogatása jelentette, aki 15 német régész főiskolást is magával hozott a heidelbergi egyetemről. A közvélemény érdeklődése is „megemelte” a táborozást, beszéltek, írtak rólnak, a tévé ötperces kisfilmjében láthattuk magunkat vizsont. A túlzott népszerűség azonban árt a munkának, és árt a történelmi folyamat megértésének. Elmélyülni csak olyan emberek tudtak, akik részt vettek az aprómunkában, az anyag részletes megszólaltatásában, válogatásában és elrendezésében. Ez a munka nem korlátozódott csak a táborozások idejére.

Mire emlékszik Jungbert Béla (ma az őskori régészet egyik nagy remény-sége), aki mint régi táborozó és a történelem-szakkör elnöke a legtöbbet segített az anyag megelevenítésében?

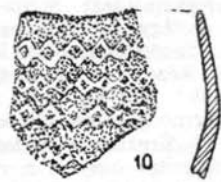
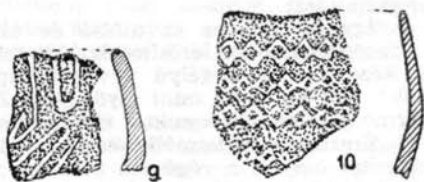
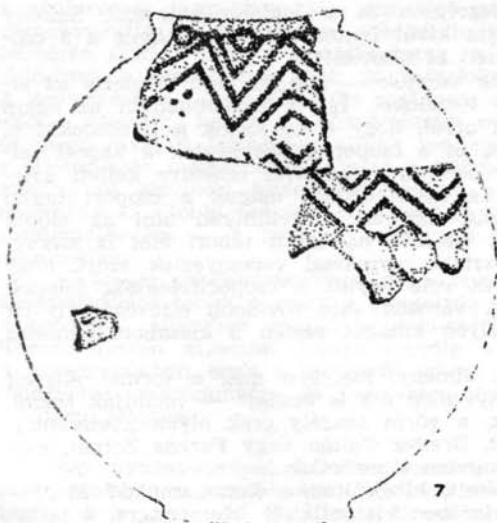
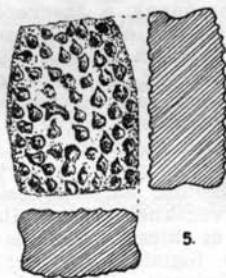
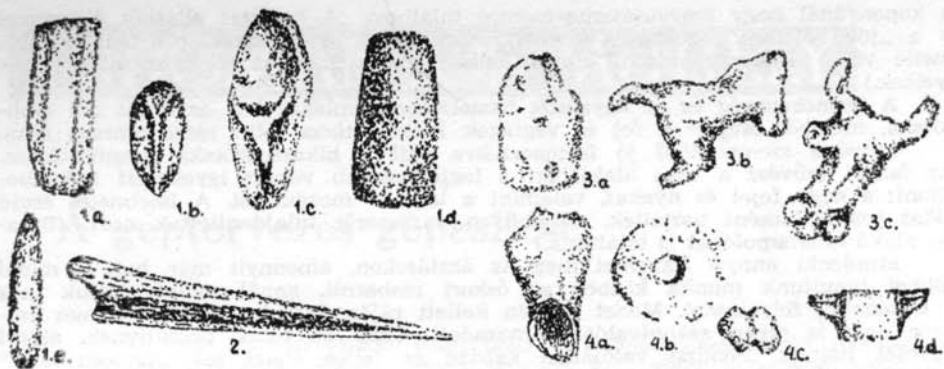
„Sokszor kérdezték tőlem, miért választottam ezt az életpályát. Hogy egy gyerekkori álomból több lett, mint ábránd, azt a régészeti körnek köszönhetem. Egyedülálló dolog, hogy nem diplomával a kezemben kényszerültem megismerni választott hivatásom gyakorlati oldalát, hanem jóval előbb, mielőtt még végleg elköteleztem volna magamat. Sajnos elképzelhetetlen, hogy a középiskola ilyen szinten adjon »előképzést« a jövőndő orvosnak, mérnöknek vagy művésznek. Páratlan szerencsém volt...”

Persze, kinek-kinek élnie kell tudni a szerencséjével. Tanárokat megszegényítő régészeki olvasottságával Jungbert lehelt életet a holt tárgyakba. Mint a táborozók összetudásának letéteményese, jó érzékkel fogta vállatára a leleteket. Nem kívülállónak kellett tehát rekonstruálni az őstelep lakóinak életmódját, hiedelemvilágát, technikáját, egész műveltségét — az átlelkesítés is a táborozók belső ügye lehetett.

Pendzsi „népének” csonteszközei (ár, lyukasztó, ékszer, amulett, sőt egy állat-ujjperecből készült, ma is használható síp) fejlett csiszolási technikáról valának. Az ár és a lyukasztó — varrószerszámok. Az átfúrt agyag orsókarikák tanúsága szerint ismerték a fonás és a szövés mesterségét. A kőbalta nyelének azonban még nem tudnak lyukat fúrni, s inkább a vékonyabb falú cserepet fúrták át.

A települési réteg legrégebb, azaz I. szintjéről kiásott cserépanyag finom pasztájú, vékony falú, többnyire gömb vagy félgömb alakú edényekből áll. Az edényt kívül-belül vörösre iszapolták (engobe), finoman fényezték, festették, majd kiegészítették. A díszítőelemek vörös alapon fehér pettyek, zegzugos vonalak. A kunyhóban és a csontvázak leletanyagában kilószámra találtunk vörös vagy sárgásbarna okkerrögöket. Ezekkel Bene József festőművész szép színes rajzokat készített.

Az edények pasztájában pelyvát és megszenesedett gabonaszemeket találtunk. Az őstelep lakói hittek a túlvilági életben. Az alvó testtartásba zsugorított tetemet közvetlenül a tűzhely mellett temették el. Fejéhez jókora darab húst tettek,

1. Kőeszközök: a. penge; b. vakaró; c. csiszoló; d. balta; e. véső; 2. csont lyukasztó; 3. agyagtárgyak: a. embert; b-c. bikát ábrázoló idól; 4. csonteszközök: a. síp; b-c. díszek; d. amulett; 5. testfestésnél használt mintás edényre utal; 6. gabonazúzó kőmozsár; 7. Protoszteszklo típusú edénytöredékek; 8. kiegészített agyagedény; 9-10. agyagedény-minták vörös-fehérben (elül- és oldalnézetben). (Megjegyzés: a 7-10. rajzokat N. Vlassa idézett tanulmányából vettem, a többi Sántha Ferenc XII. osztályos tanuló rajzolta át a tulajdonomban levő fényképekről, illetve színes diafilmekekről.)

a koponyánál nagy szarvasmarha-csontot találtunk. A halottat ellátták élelemmel s a „jövő élethez“ szükséges személyi tárgyakkal, edényekkel. (Például Pendzsi mellé vörös okkerrögön kívül törött baltát és egy gabonazúzó mozsarat is elhelyeztek.)

A termékenység és az anyaösök tiszteletének emlékét őrzi az a kis női szobrocska, melyből csupán a fej és végtagok nélküli törzs felső része maradt fenn.

Művészi szempontból jó formaérzékre vall a bikaszobrocska megmintázása. Az őskori művész a bika alakjában a legjellemzőbb vonást igyekezett kidomborítani: a nagy fejet és nyakat, valamint a támadó mozdulatot. A félelmetes erejű bikát totemállatként tisztelték, valamilyen varázserőt tulajdonítottak neki. (Bikafej alakú csontamuletet is találtunk.)

Mindenki annyit figyelhet meg az ásatásokon, amennyit már tud. S minél többet tanulunk munka közben az őskori emberről, annál többen láttuk meg a történelmi folyamatot. Menet közben kellett rájöttünk, hogy a neolitikum embere nem is olyan szánnivalóan elmaradott. Csak az tűnik primitívnak, akiről keveset tudunk. Pendzsi valójában gazdag és teljes életet élő „modern lány“ volt, aki korának valamennyi vívmányát ismerte, és élni tudott velük.

Az áttelekesítés azonban minden eddiginél pepecselőbb munka. A lendület csökken, és a pedagógusnak fel kell készülnie a visszavonulásra. Minél kevesebb a látványosan új eredmény, annál nagyobb gondot kell fordítani a táborozási élmény előkészítésére. Persze, az évek során felhalmozódnak a szervezési tapasztalatok is. Utolsó évben (1971) Kovács Nemere irányításával olyan új szervezési formával kísérleteztünk, melynek csirái már az előző években is megvoltak, igaz, elmosódottan és következtetlenül. Milyen feltételei vannak a diákönigazgatásnak? Először is a kölcsönös bizalom. A nevelőnek háttérben kell maradnia, s a résztvevők egyéniségét, kreativitását messzemenően tiszteletben tartva a felelősséget meg kell osztania velük. Az önigazgatás felülről jövő megszervezése nagyon kényes, önmagában igen kockázatos vállalkozás. Olyan állandó csoportokat kellett összekovácsolni, és olyan diákfelelősöket kellett kijelölni, akiknek kellő tapasztalatuk, tekintélyük volt, és az átlagosnál jobb szervezőknek bizonyultak.

Minden csoportban egyaránt voltak nagyok és kicsik, fiúk és lányok. A csoportok naponta váltották egymást a következő foglalkozásokban: 1. konyhaszoigálat, 2. szórakozás—sport, 3. művelődés, 4. régészeti oktatás, 5. a régészeti telepen végzett munka.

A táborparancsnoki tisztséget a legrégebb és a legjobb szervező, Székely László XI osztályos tanuló látta el. Rajta kívül fontos szerepet játszott a 3 csoportfelelős és a közvetlenül nekik alárendelt 14 sátorfelelős.

A tábor vezetősége — tanár és diák vezetők — minden este elemezte az elvégzett munkát, és kijelölte a másnapi teendőket. Így a továbbiakban az egyes szolgálatos csoportfelelősök gondoskodtak arról, hogy a csoportok a feladatokat el is végezzék. Ez most már saját ügy lett, és a csoportok igyekeztek a kapott feladatoknak eleget is tenni. A teendők pontosan, emberről emberre kellett kijelölni, és így senki sem tudott kibújni, a lustálkodókat maguk a csoport tagjai utasították rendre. Így nemcsak a lógást sikerült elkerülnünk, ami az előbbi táborozásokon elég sok fejtörést és bajt okozott, hanem a tábori élet is szervezettebb, életképesebb lett. A csoportok szinte egymással versenyeztek azért, hogy minden jól menjen. A diákparancsnok és vele együtt a csoportfelelősök feleltek közvetlenül minden egyes táborozóért. A városba való rövidebb eltávozást is ők engedélyezték, és ők ellenőrizték valamilyen kihágás esetén a kiszabott büntetés végrehajtását.

Így lehetett ez az utolsó év olyan élmény, melyben még a formai elemek is az összetartozást erősítették. „A jelvényt még ma is őrzöm“ — mondják sokan. A kezdők zöld szegélyű jelvényt kaptak, a vörös szegély csak olyan „veteránoknak“ járt ki, akik, mint Gyöngyösi Zsolt, Bretter Zoltán vagy Farkas Zoltán, már harmadik elemista koruktól részt vettek minden táborozáson.

Ereztem-e valamilyen erkölcsi elégtételt, kibékültem-e önmagammal? Magyarokodás helyett a régész a múzeum vitrinjében viszontlátott leletanyagra, a pedagógus tanítványaira gondol. Jungbert Bélára, Bálint Józsefre (ő is történész), Szócs Agnesre, Szabó Annamáriára, Papp Katalinra és Jolánra, Mike Klárára, Máthé Melindára, Gáll Enikőre, Szabó Andrásra és Istvánra, Ambrus Vilmosra, Orsós Istvánra, Ferenczi Istvánra, Kovács Ibolyára, Keresztes Lászlóra és valamenynyüikre, akik mintha még ma is összetartoznának. Mit is mondott Vargha Gyöngyi? „Ha semmi egyéb nem lett volna, a táborozással én akkor is gazdagabb lettem. Ott tanultam meg nemcsak énekelni, de szeretni, értékelni is a népdalokat. Ezt kellene továbbadni az új iskolás generációnak.“

Palkó Attila